

Ajalehtedes Olevik ja Sakala 1890 ilmunud Abhaasia Estonia küla kooliõpetaja Johan Pihlaka (1861–1915) kirja pandud kaks rahvapärimsjuttu „Majaussi kasvandikud” Jüri kihelkonnast; ühe nendest juttudest kuulis ta oma vanaisalt, Kautjala mõisa metsavahilt (Juhan Brandvaht, eluaastad u.1802–1872). Samuti rahvapärimsused „Esimene viinategemine” ja „Esimene õlletegemine”. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Olevik (nr. 38), 17. september 1890, lk. 942–943

Majaussi kaswandikud.

Et tähendatud jutt iseäraliselt arutamise alla on võetud, lisan ka omalt poolt midagi sellega kokkukäidawat juurde, mis ehk kogemata korral tarvilik võiks olla. Et Eesti rahwa seas veel mitte väga ammu majades ussa peeti, kes toas ahju all wõi taga ehk loomade laudas elutsesiwad ja majale kui ka loomadele õnne pidiwad tooma, on tuttav. Kaugemale minewikku wiivad wanad jutud, kus ussa lastele kui kaswatajad ja hoidjad lastakse olla, kes lastega ühes sööwad ja mängiwad, nendega inimese keelel kõnelewad, neid õnnetuse eest kaitsewad, õpetawad ja lahkumise korral oma kaswandikkudele, nimelt sõnakuulelikkudele, suurt warandust juhatawad, wõi muud õnnekingitust annawad. Päris liigutaw on, kui näituseks ühe jutu sees, mis ma Dr. Hurt'ile saatsin — walge uss oma 12 aastast kaswandikku (tütarlast) suuandmisega Jumalaga jätab warandust ja õnne juhatab ja siis suure haledusega üheteisest lahkuwad. Mis aga uurimise all olewa jutusse „Majaussi kaswandikud” ja „Russi” nimesse puutub, selleks toon paar lapsepõlwes Jüri kihelk. kuulnud lookest, millel ma seni ajani wanawara kohta midagi tähtsust ei arwanud olema, nüüd aga, neid paremine meeldetuletates ja ülemal tähendud jutuga wõrreldes, leian neil teistsuguse wäärtuse olevat. Esimese rääkijat ei tea ma enam sugugi nimepidi nimetada, jutustus ise aga käib nõnda:

„Wanaste pietud paljudes majades ussa, keda õnneandjateks arwatud. Neid olnud igate karwa, üksi muste mitte, keda õnnetuseks peetud. Ussid toonud naestele kodu ja meestele metsas õnne. Ka teistega rammukatsudes ehk sõjas sõdides jäänud ussidepidajad alati wõitjateks, mispärast neid rammumeesteks hakatud hüüdma, kuna teisa, kes esimestele kadeduse pärast muste ussa sala mahti majasse kannud, tembumeesteks nimetatud. Wiimased põlla enda tempusid sugugi järele jätnud, waid läinud esimeste õnne ja wõimuse üle ikka kadedamaks ja teinud neile, kui aga saand, kõiksugu kurja, mis läbi mõlemate wahel sõda tulnud. Rammumehed peksnud aga tembumehed palja rusikatega minema, ehk wiimaseid küll palju rohkem olnud. Muidu olnud rammumehed „hästi head inimesed,” kellest wõeral maalgi räägitud ja ööldud: „Oleme kui rammumehed: Waenus väga waljud, rahu seda lahkemad.”

Teist juttu rääkis mulle minu emaisa Juhan Brandwaht, kes kaua aega Jüri kihelkonnas Kautjala mõisa metsawaht oli, pärast ammeti oma wäimehele, nende ridade kirjutaja isale, andis ja wiimaks aastal 1872 70 a. wanaduses suri. Tema oli Raewalla hingekirjas, kui kaua ehk mitmest põlwest, on mul teadmata. Juttusid teadis ta palju, aga ei tahtnud neid naljalt rääkida. „Poisile meelituseks” aga orelimängu õppimise juures rääkis ta mõnikord mulle kauniste jutte, mis tänini meeles seisawad, muu seas ka alamal seiswa jutu. Ma olin sel ajal 6—7 a. wana ja jutu rääkimie sündis siis a. 1867—1868. Mis ta rääkis, ütles ikka wanalt inimestelt kuulnud olewat. Jutt ise, mis ma kirjawiisi peale waatamata, wõimalikult tema enese murdes ja kõnekäänudes katsun üles kirjutada, on järgmine:

„Ennemuiste old pailu häid ussisi old, kes kohe toas eland, ega kedagi põle ammustand. Kõige paremad old walged ja sinised ussid:

„Walged wara jägajaada
Siniseist sitkust (tugewust) soadakse.”

Kell walge uiss old, saand rikkaks, kell sinine, selle wasta põle (jõuu poolest) kiegi moa pial soand. Walgeid uissisi old aga wäga wähe, siniseid wiel wähem. Kord leind üks mies kogemata sinise uissi ja wiind suure ia mielega koeo, ena (ennä) eks ole teisele tie pial aiget teind! Uissil soand süda täis ja põle mehele ühti luband rammu anda, luband rammu lastele oeda. Uiss põle maeas ühtegi tegemist teind, nõnna kaua kui mies 3 poega soand, nendega soand uiss irmus iaks, — söönd teistega oopis ühest waagnastki. Poisid soand kua nisukesteks sitkeks ja tugewaks miesteks, et kuskil wastast põle leind. Kõigest sie kõige tugewam old siiski noorem wend, kes metsas pailja rusikaga karusi mahanottind, keskmist wenda armastand uiss kõige änam ja and taale pärast oma nime, aga wanem wend kiskund ikka kangeste riidu, ega põle wendadega korda soand. Sõea aal kutsund naad teised tugewad mehed, kell kua sinine uiss old, oma seiltsi ja sõdind alati suure puu nuiadega. Kui nüid nuiad wahest otsa soand (katki läind), siis materdand naad waendlasi pailja rusikaga maha ja teind kõik luulagedaks ja puupailjaks. Nõnna akatud teisa rusikamiesteks üidma ja pandud sõea aal teisa õpetama. Kaugel wõeral moal ikka, kus irmus tugewast rusika miestest riagitud — ja nied 3 wenda wiidugi ikka wõerale maale suurteks walitsejaks. Uiss kadund kua ää, kiegi põle tiand, kus ta soand.”

Nii on see jutt, mida ma, et tas wendade nimed puuduwad, Wene ajalooga wõrrelda ei wõinud. Mudugi on aeg siin ennem mõnda sõna ära hammustanud kui juurde pannud. Et ta majaussi kaswandikudele kaksik wend näitab olema — esimene ka ehk kaugemalt sugulane, siis saadan nad mõlemad awaldamise palwega Olewiku ja Sakala toimendusesse, milles lehtedes see asi arutamise alla on wõetud. „Tühjast ei tule (küll) tükki, ega kahest nahast kasukat, aga ehk mõnda killu kibet wõi lapi raasukest ommeti jätkub, mis teadusemeeste teada ja asjatundjate arutada jäägu. „Pisut on parem, kui üsna ühti!”

Suchum-Kales,

18. augustil 1890.

Auupaklikult

J. Pihlakas

Sakala (nr. 28), 27. november 1890, lk. 3 (kordab Olevikus ilmunud teksti, kuid arvatavasti vähem toimetatud kujul, mis võib olla huvitav wõrrelda)

Majaussi kaswandikud.

Et tähendatud jutt iseäraliselt arutamise alla on wõetud, lisan ka omalt poolt midagi sellega kokkukäidawat juurde, mis ehk kogemata korral tarwilik olla wõiks. Et Eesti rahwa seas mitte wäga ammu majades ussa peeti, kes tuas ahju all wõi taga ehk loomade laudas elutsesiwad ja majale, kui ka loomadele õnne pidiwad tooma, on tuttaw. Kaugemale minewikku wiiwad wanad jutud, kus ussa lastele kui kaswatajad ja hoidjad lastakse olla, kes lastega ühes sööwad ja mängiwad, nendega inimese keeli kõnelewad, neid õnnetuse eest kaitsewad, õpetawad ja lahkumise korral oma kaswandikkudele, nimelt sõnakuulelikkudele suurt warandust juhatawad, wõi muud õnnekingitust annawad. Päril liigutaw on, kui näituseks ühe jutu sees, mis ma ka Dr. Hurt'ile saatsin — walge uss oma 12 aastast kaswandikku (tütarlast) suuandmisega jumalaga jätab, temale warandust ja õnne juhatab ja siis suure haledusega lahkuwad. Mis aga uurimise all olewa jutusse „Majaussi kaswandikud” ja „Russi” nimesse puutub, selleks toon paar lapsepõlwes Jüri kih. kuulnud luokest, millel ma seni ajani midagi tähtsust ei arwanud olema, nüüd aga neid paremine meele tuletades ja nimetatud jutuga wõreldes, leian neil tõistsuguse tähtsuse olewat. Esimese rääkijat ei tea ma enam nimepidi nimetada, jutustus ise käib aga nõnda:

„Wanaste pietud paljudes majades ussa, keda õnneandjateks arwatud. Neid olnud igate karwa, ükski muste mitte, keda õnnetuseks arwatud. Ussid toonud naestele kodu ja meestele metsas õnne. Ka teistega rammukatsudes ehk sõjas sõdides, jäänud ussidepidajad alati wõitjateks, mis pärast neid rammumees-

teks hakatud hüidma, kuna tõisa, kes esimestele kadeduse pärast salamahti muste ussa majasse kannud, tembumeesteks nimetatud. Wiimased p'olla enda tempa sugugi järelejättnud, waid läinud esimeste õnne ja wõimuse üle ikka kadedamaks ja teinud neile, kui aga saand, kõiksugu kurja, mis läbi mõlemate wahel sõda tulnud. Rammumehed peksnud aga tembumehed palja rusikatega minema, ehk wiimasid küll palju rohkem olnud. Muidu olnud rammumehed „hästi head inimesed,” kelledest wõõral maalgi räägitud ja üteldud: „Oleme kui rammumehed: wainus wäga waljud, rahus seda lahkemad.”

Tõist juttu kõneles mulle minu emaisa Juhan Brandwaht, kes kaua aega Jüri kihelkonnas Kautjala mõisa metsawaht oli, pärast ammeti oma wäimehele, nende ridade kirjutaja isale andis ja wiimaks aastal 1872, 70 a. wanaduses suri. Tema oli Raewalla hingekirjas, kui kaua ehk mitmest põlwest, on mul teadmata. Juttusid teadis ta palju, aga ei tahtnud neid naljalt rääkida. „Poisile meelituseks” aga orelimängu õppimise juures rääkis ta mõnikord mulle kauniste jutte, mis tänine meeles seisawad, muu seas ka alamal seiswa jutu. Ma olin sell ajal 6—7 a. wana ja jutu rääkimine sündis siis a. 1867—1868. Mis ta rääkis, ütles ikka wanalt inimestelt kuulnud olema. Jutt ise, mis ma kirjawiisi peale waatamata wõimalikult tema enese murdes ja kõnekäänudes katsun üleskirjutada, on järgmine:

„Ennemuiste old pailu äid uissisi old, kes kohe toas eland, ega kedagi põle ammustand. Kõige paremad old walged ja sinised uissid:

„Walged wara jägajaada
Sinisist sitkust soadakse.”

Kell walge uiss old, soand rikkaks, kell sinine, selle wastu põle (jõuu poolest) kiegi moa pial soand. Walgeid uissisi old aga wäga wähe, siniseid wiel wähem. Kord leind üks mies kogemata sinise uissi ja wiind suure ia mielega koeu, ena (ennä) eks ole teisele tie pial aiget teind! Uissil soand süda täis ja põle mehele ühti luband rammu anda, luband rammu lastele oeda. Uiss põle maeas ühegagi tegemist teind, nõnna kaua kui mies 3 poega soand, nendega soand uiss irmus iaks, — söond teistega ühest waagnastki. Poisid soand kua nisukesteks sitkeks ja tugewaks miesteks, et kuskil wastaste põle leind. Kõigest sie kõige tugewam old siiski noorem wend, kes metsas pailja rusikaga karusi mahanottind; keskmist wenda armastand uiss kõige änam ja and taale pärast oma nime, aga wanem wend kiskund ikka kangeste riidu, ega põle wendadega toimi soand. Sõea aeal kutsund naad teised tugewad mehed, kell kua sinine uiss old, oma seiltsi ja sõdind alati puu nuiadega. Kui nüid nuiad wahest otsa soand, (katki läind) siis materdand naad waendlasi pailja rusikaga maha ja teind kõik luulagedaks ja puupailjaks. Nõnna akatud teisa rusikamiesteks üidma ja pandud sõea a'al teisa õpetama. Kaugel wõõral moal ikka, kus irmus tugewast rusikamiestest riagitud, — ja nied 3 wenda wiidutki ikka wõõralle moale suureks walitsejaks. Uiss kadund kua ä'ä, kiegi põle tiand, kus ta soand.”

Nii on see jutt, mida ma, et t'as wendade nimed puuduwad, Wene ajaluoga wõrrelda ei wõinud. Muidugi on aeg siin ennem mõnda sõna ärahammustanud, kui juurdepannud. Et ta Majaussi kaswandikkude kaksik wend näitab olema — esimene ka ehk kaugemalt sugulane, siis saadan n'ad mõlemad awaldamise palwega Sakala ja Olewiku toimendusesse, milles lehtedes see asi arutamise alla on wõetud. „Tühjast ei tule (küll) tükki, ega kahest nahast kasukat,” aga ehk mõnda killu kibet wõi lapi raasukest ometi jätkub, mis teadusemeeste teada ja asjatundjate arutada jäägu. „Pisut on (ikka) parem, kui üsna ühti!”

Suhhum-Kales Taga-Kaukasias

Auupaklikult

J. Pihlakas

Eesti Postimehe Õhtused Kõned (nr. 27), 4. juuli 1896, lk. 215

Esimene wiinategemine. Kui saadan esimese joomaaja walmistas, et selle läbi rohkem hingesid omale koguda, siis pannud ta sinna hulka weel linu werd, hundi werd ja sea werd. Sellest saanud wiin. Kes nüüd natuke joob, on kerge kui lind; kes rohkem wõtab, tige kui hunt; kes palju joob, pöörleb poris nagu siga.

Rahwa suust J. Pihlakas.

Esimene õlletegemine. Kui Noa laewa teinud, tahtnud saadan teada saada, mis ta peaks tegema, sest sarnast asja polnud ta weel näinud. Noa aga polnud seda kellegile ütelnud. Saadan hakanud naist meelitama, et see mehe käest saladuse wälja meelitaks. Kui ka see polla aidanud, õpetanud ta naist hapendatud odradest ühte joomaaga tegema, mis meeste keelepaelad kohe wallali wõtta. Naene teinud joomaaja walmis, aga mees pole maitsnudgi. Nüüd wõtnud saadan kuldi suust natukene wahtu ja seganud hulka, mispääle joomaag käärima hakanud ja esimene õlut olnud walmis. Noa tulnud õhtul kodu, joonud häämeelega uut jooki ja rääkinud naesele saladuse ära, naene aga jälle saadanale. Hommikul läinud noa wiimast tööd laewa juures lõpetama, aga lõõnud kohe kirwe kiwisse ja rikkunud tera. Ennemalt seisnud kirwes ikka teraw. Saadan aga pidanud aru, kudas ta uputuse eest laewa pääseks, mis muidu ei wõi sündida, kui noa tema nime ei nimeta. Naene jootnud meest jällegi õllega ja kui wiimane siis kõiki loomi nimepidi laewa kutsunud, näinud ta wiimaks ka saadanat kitse näol kargama. Joogi mõjul unustanud ta ära, et kitsed juba laewas olnud ja hüüdnud pahaselt: „Mis kurat sina weel sinna mökitama jäid?” Ruttu hüpanud saadan laewa ja pääsenud ühes teistega ära, nii et ta tänapäewani ilmas ümber käib inimesi eksitamas.

Rahwa suust J. Pihlakas.